

НАСАНД ХҮРЭЭГҮЙ ЭТГЭЭДИЙГ ГЭМТ ХАЛДЛАГААС
ХАМГААЛАХ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

Юүндэндоржийн Бадамханд

ХСИС-ийн Цагдаагийн сургуулийн, Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн
эрхлэгч, доктор (Ph.D), цагдаагийн дэд хурандаа

Гэмт хэрэг, эрх зүйн зөрчилтэй тэмцэх нь аливаа төр улсын чухал зорилтын нэг байдаг. Сүүлийн жилүүдэд гарч буй гэмт хэрэг түүн дотроо насанд хүрээгүй хүмүүсийн эсрэг үйлдэгдэж байгаа гэмт хэргийн өсөлтөөс шалтгаан энэхүү зорилт нь Монгол Улсын тухайд хурцаар тавигдаж, онцгой анхаарах асуудлуудын нэг болсон.

Хүүхэд хамгааллын онолын ойлголт:

1989 онд батлагдсан НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц нь “Хүүхэд” буюу “насанд хүрээгүй этгээд” хэмээх ойлголтыг олон улсын түвшинд тодорхойлсон бөгөөд «Хүүхдийн талаарх аливаа үйл ажиллагаанд заавал баримтлах зарчим бол хүүхдийн дээд ашиг сонирхлыг хангах явдал мөн¹» гэсэн заалт нь төрийн болон төрийн бус бүх байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр, үйл ажиллагааны үндсэн шалгуур үзүүлэлт юм.

Хүүхэд хамгаалал гэсэн ойлголт нь хүний эрхийн болон хууль зүйн утгаараа нилээд өргөн хүрээг хамарсан ойлголт юм. Монгол хэлний хэл зүйн утгаар хамгаалал гэдэг нь “хамгаалах үйлийн нэр; харгалзал хамгаалал; хамгаалалт тавих²” гэдэг утгаар хэрэглэгддэг байна.

Хүний эрхийн судлаач С.Энтуяа “Хүүхэд хамгаалал гэдэг нь хүүхдийг хүчирхийлэл, дарамт, мөлжлөг, үл хайхрах явдлын улмаас учрах хор хөнөөлөөс нийгмийн бүхий л орчинд хамгаалах явдал юм”³, хэмээн тайлбарласан бол хүний эрхийн зарим ажилтнууд өөрсдийн хамтын бүтээл болох хүний эрхийн гарын авлагад “Хүүхэд хамгаалал гэдэг нь хүүхдийг хүчирхийлэл, дарамт, үл хайхрах, мөлжлөгөөс хамгаалах явдал”⁴ хэмээн тайлбарлан бичжээ. Харин хүний эрхийн нэр томъёоны тайлбар тольд “Хүүхэд хамгаалал” гэж хүүхдийн эцэг эх, хууль ёсны асран хамгаалагч, мөн асран халамжилж байгаа бусад хүн хүүхдийг бие бялдар, сэтгэл зүйн хувьд бүхий л хэлбэрээр дарамтлах, доромжлох, сөргөөр ашиглах, хайр халамжгүй орхих, зүй бусаар хандах, хэрцгийгээр харьцах, албадан хөдөлмөрлүүлэх буюу бэлгийн хүчирхийллээс хамгаалах зорилгоор төрөөс авч хэрэгжүүлж байгаа хууль тогтоох, захиргааны, нийгмийн болон боловсролын бүхий л шаардлагатай цогц арга хэмжээг хэлнэ. Хүүхэд хамгааллыг ерөнхий хамгаалал ба зорилтот бүлэгт чиглэсэн хамгаалал гэж ангилна⁵, ЮНИСЕФ-ээс эрхлэн гаргасан Хүүхдийн эрхийг хамгаалах нэр томъёоны тольд “Хүүхдийн эрхийн хамгаалалт.

¹ НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц (3 дугаар зүйл).

² Я.Цэвэл. Монгол хэлний товч тайлбар толь. Улаанбаатар. 1966. 655 дахь тал.

³ С.Энтуяа. Хүүхэд хамгааллын үндэс /нийгмийн ажилтан, хүүхэдтэй ажилладаг мэргэжилтнүүдэд зориулсан гарын авлага/. УБ. 2009.

⁴ Хүүхэд хамгааллын асуудал ба хүн худалдаалах гэмт хэрэгтэй тэмцэх нь /Нийгмийн ажилтны сургалтын гарын авлага/. НХХЯ, БСШУЯ, Нийгмийн ажлын багш сурагчдын холбоо, НҮБ-ын Хүүхдийн сан, ОУ-ын шилжин суурьшлын байгууллага. УБ. 2009. 6 дахь тал.

⁵ Хүүхдийн асуудлаархи 2002 оны НҮБ-ын тусгай чуулган, “Хүүхдэд ээлтэй дэлхий ертөнц” Тунхаглал, үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн “Нэмэх 5” үнэлгээний тухай Монгол Улсын засгийн газрын үндэсний тайлан. Улаанбаатар. 2006. /дам ишлэв/ Хүүхдийн эрхийн нэр томъёоны тайлбар толь. ХЗДХЯ, Монгол Улсын Дээд шүүх, НҮБ-ын Хүүхдийн сан. УБ. 2011. 62 дахь тал.

Арилжааны шинжтэй болон бэлгийн мөлжлөг, хүүхэд худалдаалах, хүүхдийн хөдөлмөр, эрүүл мэндэд хор хохирол учруулах уламжлалт ёс, ёслол зэргийг оролцуулаад мөлжих, хэрцгий догшин харьцах, хүч хэрэглэхээс урьдчилан сэргийлэх, “хариуцах” гэж ойлгоно.

Хүүхдийн эрхийн хамгаалалт нь юуны түрүүнд гэр бүлийн асрамжаа алдсан, хуультай сөргөлдсөн, түүнчилэн зэвсэгт мөргөлдөөний нөхцөлд амьдарч байгаа хүүхдэд хамаарна⁶ хэмээн тус тус өргөн утгаар тайлбарлажээ.

Тэгвэл олон улсын хүний эрхийн гол баримт бичгүүдийн нэг болох Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактад хүүхдийн хамгаалуулах эрхийн талаар “Аливаа хүүхэд яс үндэс, арьсны өнгө, хүйс, хэл, шашин шүтлэг, үндэсний буюу нийгмийн гарал, хөрөнгө чинээ болон төрсөн байдлаар алагчлагдахгүйгээр өөрийн гэр бүл, нийгэм, төрийн зүгээс насанд хүрээгүйнхээ хувьд шаардлага бүхий хамгаалалт эдлэх эрхтэй⁷” хэмээн тодорхойлжээ.

Харин хүүхдийн эрхийн талаархи гол гол ойлголт, эрх зүйн үндсийг тодорхойлсон Хүүхдийн эрхийг хамгаалах тухай хуульд “хүүхэд хамгаалал” гэсэн нэр томъёоны тайлбар, тодорхойлолт өгөөгүй боловч 7 дугаар зүйлд хүүхдийн хамгаалуулах эрхийг 6 хэсэгт буюу салбар хүрээний ойлголтоор хуульчилан зохицуулсан.

Насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт халдлагаас хамгаалах эрх зүйн орчин:

Хууль зүйн доктор, профессор Д.Баярсайхан өөрийн бүтээлдээ “Нийгмийн эдийн засаг, улс төр, оюун санааны болон бизнес, ёс зүй, соёлын чөлөөт хөгжлийн хэвийн тогтвортой байдлын баталгааг хангахад чиглэгдсэн хууль зүйн боломжит нөхцөл, орон зайн тааламжит байдлыг эрх зүйн орчин гэнэ⁸” хэмээн тодорхойлсон.

Энэ тодорхойлолттой уялдуулан “Насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт халдлагаас хамгаалах нийгэм, эдийн засаг, улс төр оюун санаа, соёлын хэвийн тогтвортой байдал, тэдгээрийн баталгааг хангахад чиглэгдсэн хууль зүйн боломжит нөхцөл, бодит байдлыг насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт халдлагаас хамгаалах эрх зүйн орчин гэнэ” гэсэн тодорхойлолтыг судлаачийн зүгээс дэвшүүлж байна.

Насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт халдлагаас хамгаалах эрх зүйн орчны суурь үндэс, эрх зүйн тулгуур хэм хэмжээнүүд нь Монгол улсын Үндсэн хуульд⁹ баталгаажин хуульчлагдсан. Тухайлбал: Тус хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 1-д “нийгмийн дэг журмыг хангах нь төрийн үүрэг мөн”, 19 дүгээр зүйлийн 1-д “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна”, 16 дугаар зүйлийн 11-д “Гэр бүл, эх нялхас хүүхдийн ашиг сонирхлыг төр хамгаална” хэмээн тус тус заасан нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, гэмт хэргээс урьчилан сэргийлэх, гэмт халдлагаас иргэдийг түүн дотроо насанд хүрээгүйчүүдийг хамгаалах, эрх нь зөрчигдсөн тохиолдолд сэргээн эдлүүлэх талаархи үүргийг төр, түүний байгууллага хариуцах талаархи суурь хэм хэмжээ болж өгсөн.

Насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт халдлагаас хамгаалах төрийн бодлогын хүрээнд УИХ, Засгийн газраас холбогдох хууль тогтоомжийг шинээр боловсруулж батлах, нэмэлт өөрчлөлт оруулах замаар улам боловсронгуй болгох, хөтөлбөр, төлөвлөгөөг батлан хэрэгжүүлэх зэрэг олон талт арга хэмжээ авч байна.

Монгол Улсад хүчин төгөлдөр үйлчилж буй 400 орчим хуулийн 56 хуульд хүүхдийн эрхийн талаар шууд болон шууд бус байдлаар зохицуулсан, эдгээрээс эрүүгийн, захиргааны, хөдөлмөрийн, гэр бүлийн, боловсролын, эрүүл мэндийн, нийгмийн халамжийн түүнчилэн гэмт

⁶Хүүхдийн эрхийг хамгаалах нэр томъёоны толь. ЮНИСЕФ. Казахстан. 2007. /дам ишлэв/ Хүүхдийн эрхийн нэр томъёоны тайлбар толь. ХЗДХЯ, Монгол Улсын Дээд шүүх, НҮБ-ын Хүүхдийн сан. Улаанбаатар. 2011. 60 дахь тал.

⁷Виктор Кондэ Х. Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт. 1966. 24 дүгээр зүйл. /Хүний эрхийн олон улсын нэр томъёо. Сурах бичиг. Хүний эрхийн төв. Улаанбаатар. 2002. 199 дэх тал.

⁸Д.Баярсайхан. Эрх зүйн онол. УБ., 2010. 244 дэх тал.

⁹Монгол Улсын Үндсэн хууль. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл. УБ., 1992. № 1.

хэргээс урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагааны хүрээн дэх 10 гаруй хуульд насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт халдлагаас хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх агуулга бүхий хэм хэмжээ тусгагдсан. Мөн Монгол улс НҮБ болон ОУХБ-аас баталсан хүүхдийн эрхийн талаарх 10 орчим олон улсын гэрээнд нэгдэн орсон байна.

Насанд хүрээгүй этгээдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны эрх ашиг сонирхлыг эрүүгийн хууль тогтоомжоор хамгаалж буй байдал, эрх зүйн орчны онцлог

Хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн насанд хүрээгүй этгээд буюу хүүхдийн эрх ашиг сонирхлыг гэмт халдлагаас хамгаалах агуулга бүхий хэм хэмжээг 3 үндсэн хэсэгт ангилан үзлээ. Эдгээрт:

-Насанд хүрээгүй этгээдийн эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд уг хуулийн ерөнхий ангийн 56 дугаар зүйлд заасан ял хүндрүүлэх нөхцөл байдал хэрэглэхээр заасан хэм хэмжээнүүд

-Хүүхэд, гэр бүл, ёс суртахууны эсрэг гэмт хэрэг гэсэн 17 дугаар бүлэгт хуульчилсан объект нь хүүхдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны эрх ашиг сонирхол байхаар заагдсан тодорхой гэмт хэргүүдийн бүрэлдэхүүнийг тодорхойлсон хэм хэмжээнүүд

-Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17 дугаар бүлгээс бусад хэсэг, бүлэг, зүйлд заасан хэм хэмжээгээр хүүхдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны эрх ашиг сонирхлыг хамгаалж байгаа байдал зэрэг нөхцөлүүд хамаарна.

Эхний тохиолдолд хууль тогтоогчоос тухайн гэмт этгээдээс эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан тодорхой төрлийн гэмт хэрэг үйлдэхдээ насанд хүрээгүй этгээдийн амь бие, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөд хохирол учруулсан тохиолдолд ялыг хүндрүүлэн авч үзэх нөхцөл байдлыг тусгасан.

Хоёрдахь хандлага чиглэлийн тухайд насанд хүрээгүй этгээдийн эрх ашиг сонирхлыг гэмт халдлагаас хамгаалах талаар онцгойлон анхаарч хүүхдийн эрх, эрх чөлөө, ашиг сонирхол, тэдний өсөн хөгжих нийгмийн ахуйн анхдагч нэгж болох гэр бүлийн ашиг сонирхол, оюун ухаан ухамсар, ертөнцийг үзэх үзэл нь төлөвшин тогтох үндсэн хүчин зүйл болох нийгмийн ёс суртахууныг эрүүгийн хуулиар хамгаалагдах нэг төрлийн харилцаа болгож уг хуулийн тусгай ангийн 17 дугаар бүлэгт “Хүүхэд, гэр бүл, нийгмийн ёс суртахууны эсрэг гэмт хэрэг” гэсэн шинэ бүлгийг хуульчилсан.

Нийт 16 гэмт хэргүүдийг гэмт хэргийн ангиллаар авч үзвэл хөнгөн гэмт хэрэг 4, хүндэвтэр гэмт хэрэг 10, хүнд, онц хүнд гэмт хэрэг тус бүр 1 байгаа бөгөөд хүүхэд, насанд хүрээгүйчүүдийн эрх ашиг сонирхол шууд объект болж байгаа 9 гэмт хэрэгт онц хүнд ангиллын гэмт хэрэг хуульчлагдаагүй байна.

Дээр дурдсан хандлага чиглэлийн гуравдахь буюу Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17 дугаар бүлгээс бусад зүйл, хэсэгт заасан гэмт хэргийн улмаас насанд хүрээгүй этгээдийн амь бие, эрүүл мэнд, сэтгэл санаанд гэм хор учруулж байгаа аливаа хууль зөрчсөн нийгэмд аюултай гэмт халдлага ба насанд хүрээгүй этгээдийн эсрэг гэмт халдлагын талаар эрх зүйн ойлголт, онолын тодорхойлолтыг тодорхой болгоход насанд хүрээгүй этгээдийн эсрэг гэмт хэрэг, насанд хүрээгүй этгээд хохирогч болж буй гэмт хэрэг гэсэн ойлголтуудыг судлан тодорхойлох нь ач холбогдолтой.

Хөдөлмөрийн хууль тогтоомж дахь насанд хүрээгүй этгээдийн эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх агуулга бүхий хэм хэмжээний онцлог

Хүүхдийн эрхийг хамгаалах тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.6-д “Иргэн, аж ахуйн нэгж хүүхдийг албадан ажиллуулах, ёс суртахуун, эрүүл мэнд, амь насанд нь аюул учруулах хөдөлмөр эрхлүүлэх, хүүхдийн хөдөлмөрийг мөлжлөгийн хэлбэрээр ашиглах, тэдний хөдөлмөрийг шударга бусаар тооцон олгох, гуйлга гуйлгахыг хориглосон” бол мөн хуулийн 15 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “... эрүүл мэнд, амь насанд нь аюул учруулах хөдөлмөр эрхэлж буй хүүхдийг хүнд нөхцөлд байгаа хүүхэд” гэж тодорхойлсон нь хүүхдийг гэмт халдлагаас хамгаалах болон хөдөлмөрийн тухай хууль тогтоомжоор тухайн харилцааг зохицуулах эх үндэс нь болж байна.

Насанд хүрээгүй хүний хөдөлмөрийн харилцааг зохицуулсан Хөдөлмөрийн тухай хуулийн заалтыг зөрчсөн албан тушаалтанд хүлээлгэх хариуцлага (торгууль)-ын хэмжээ нь бусад заалтыг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагаас харьцангуй доогуур байгаа нь хүүхдийн эрхийн асуудалд илүү анхаарал хандуулах ёстой гэсэн ХЭК-ийн ерөнхий зарчим, Монгол Улсын Үндсэн хууль, Хүүхдийн эрхийг хамгаалах тухай хуулийн үзэл баримтлалтай нийцэхгүй байгаа төдийгүй, энэ талаархи хууль эрх зүйн зохицуулалт, эрх зүйн орчны шинэчлэл удаан явагдаж нийгэм, эдийн засгийн хөгжилтэй тэр бүр нийцэн өөрчлөгдөж чадахгүй байгааг илэрхийлж байна.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд хүүхдийг алдбадан болон хүчээр хөдөлмөрлүүлсэн бол гэмт хэрэгт тооцож ял шийтгэхээр заасан боловч насанд хүрээгүй хүний хөдөлмөртэй ялангуяа хүүхдийн хөдөлмөрийн тэвчишгүй хэлбэртэй холбоотой хууль тогтоомжийг зөрчсөн байгууллага, аж ахуйн нэгжид хариуцлага хүлээлгэх, нөхөн төлбөр оногдуулах, түүний үйл ажиллагааг зогсоох тухай асуудал эрүүгийн, захиргаа, хөдөлмөрийн түүнчлэн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль тогтоомжид тусгалаа олоогүй байгаа нь нэг талаас эрх зүйн хэм хэмжээгээр зохицуулагдвал зохих харилцаа тийнхүү зохицуулагдаагүй байх нөхцөл байдал үүссэн буюу эрх зүйн хийдэл бий болсныг, нөгөө талаас олон улсын гэрээнд заасан насанд хүрээгүй этгээдийн эрхийг хамгаалах үйл ажиллагааны хэрэгжилтийн механизм хангалтгүй байгааг илэрхийлж байна.

Гэмт хэргээс урьдчилсан сэргийлэх салбарт хамаарах захиргааны шинж чанар, зохицуулалт бүхий хууль тогтоомж нь насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт халдлагаас хамгаалах эрх зүйн орчныг бүрэлдүүлэхэд чухал байр суурь эзэлдэг. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай Монгол Улсын хуулийн 2 дугаар зүйлд “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль тогтоомж нь Үндсэн хууль, энэ хууль, тэдгээртэй нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад актаас бүрдэнэ” хэмээн заасан бөгөөд энэхүү хууль тогтоомжид хамаарах Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай, Садар самуун явдалтай тэмцэх тухай, Захиргааны хариуцлагын тухай, Архидан согтуурахтай тэмцэх тухай, Тамхины хяналтын тухай, Хараа хяналтгүй хүүхдийг түр саатуулах тухай зэрэг хуулиудад насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт халдлагаас хамгаалахтай холбоотой хэм хэмжээ тодорхой түвшинд тусгагдсан байдаг.

Хүүхдийн эрхийг хамгаалах тухай хуульд насанд хүрээгүй этгээдийн эрхийг хамгаалах талаархи хэм хэмжээ, тэдгээрийг зөрчсөн тохиолдолд оногдуулах захиргааны хариуцлагын арга хэмжээ зэргийг заасан байдаг тул зохицуулалтын шинжээрээ мөн насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт халдлагаас хамгаалах талаархи захиргааны хууль тогтоомжид хамаарна.

Уг хуулийн 5 дугаар зүйлийн 2-т “Хүүхэд эрүүл мэнд өсч бойжих, аюулгүй орчинд амьдрах, хүчирхийллээс ангид байх эрхтэй”-г, 7 дугаар зүйлийн 4-т “хүүхдийг гэмт хэрэг, эрх зүйн зөрчил, хүчирхийлэл, мөрийтэй тоглоом, садар самуун, насанд хүрэгчдийн хоорондын аливаа зөрчил, архи, тамхи, мансууруулах болон хордуулах бодис хэрэглэхэд татан оруулах, доромжлох, басамжлах, гүтгэх, хүчирхийлэх, хулгайлах, барьцаанд авах, худалдах, дамжуулан худалдах, боолчлох буюу түүнтэй адилтгах нөхцөлд байлгах, санаатай солих, хаях, төөрүүлэх, тарчлаан зовоох, тагнуул хорлон сүйтгэх ажиллагаанд ашиглах, бага насанд нь сүй тавин албадан гэрлүүлэх, хууль бусаар үрчлэх, хорьж цагдах, гадаадад авч гарах, гадаадаас оруулж ирэхийг хориглосон” нь Эрүүгийн болон захиргааны хууль тогтоомжоор насанд хүрээгүй этгээдийн эрхийг хамгаалах механизмыг бүрдүүлэх үндэсний эрх зүйн суурь үндэс нь болж өгдөг.

Гэр бүлийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 5-д “Хүүхдийг гэр бүлийн дотор эрүүл чийрэг өсгөн хүмүүжүүлэх, хөгжүүлэх, түүний эрх, ашиг сонирхлыг нь нэн тэргүүнд хамгаалахыг эрхэмлэнэ”, 30 дугаар зүйлийн 1-д “Эцэг, эх байх эрхээ урвуулан (хүүхдээ хаях, санаатай төөрүүлэх, тарчлаан зовоох, худалдах, барьцаалах, биеийг нь үнэлэх, шунахай зорилгоор ашиглах, эрх зүйн зөрчилд татан оруулах зэргээр) ашигласан, хүүхэдтэйгээ удаа дараа хэрцгий

харьцсан, бэлгийн харьцаанд оруулахаар завдсан, оруулсан, сэтгэл санааны хүнд дарамтад байлгасан, хүүхдээ өсгөн хүмүүжүүлэх үүргээс санаатайгаар зайлсхийсэн, согтууруулах ундаа, мансууруулах бодис байнга хэрэглэдэг хүний эцэг, эх байх эрхийг шүүх хасах болно” гэж тус тус заасан нь эрүүгийн болон гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх бусад хууль тогтоомжтой нягт уялдаа холбоотой хэрэгжих агуулга бүхий зохицуулалтууд юм.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулиар гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэгдэхээс урьдчилан сэргийлэх, хүчирхийллийг таслан зогсоох арга хэмжээг шуурхай авах, хохирогчийн аюулгүй байдлыг хангах, хүчирхийлэл үйлдэгчийн зан үйлд нөлөөлөх тусгайлсан тодорхой харилцааг зохицуулж байна.

Садар самуун явдалтай тэмцэх тухай хуулиар насанд хүрээгүй этгээдийг энэ төрлийн гэмт халдлагаас хамгаалах, тэднийг нийгмийн сөрөг үйлд уруу татагдахаас сэргийлсэн хэм хэмжээг хуульчилж, хүүхдийн байгууллага, цэцэрлэг, сургууль, оюутан, сурагчдын дотуур байрандэротик хэвлэл, ном зохиол, дүрс бичлэгийг худалдах, 18 насанд хүрээгүй хүнээр худалдуулах, худалдах, телевизийн нийтийн сувгаар дамжуулах, 18 насанд хүрээгүй хүнийг шөнийн цэнгээний газарт оруулах болон эротик тоглолтод оролцуулахыг тус тус хориглосон¹⁰.

Архидан согтуурахтай тэмцэх тухай хуулиар насанд хүрээгүйчүүдийг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тэднийг гэмт халдлагын хохирогч болохоос урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэргийн нийтлэг шалтгаан нөхцөл болсон архидан согтуурах хорт зуршилд автахаас урьдчилан сэргийлж, оюутан, сурагчдын хичээлийн болон нийтийн байранд тус тус согтууруулах ундаа хэрэглэх, худалдах, түүгээр үйлчлэхийг, ийм төрлийн үйлчилгээний ажилд 18 нас хүрээгүй хүн авч ажиллуулах, 21 нас хүрээгүй, эсхүл согтуу хүнд согтууруулах ундаа худалдах, түүгээр үйлчлэх, уруу татахыг тус тус хориглосон¹¹.

Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай¹² хуульд насанд хүрээгүй этгээдийг мансууруулах эм, бодис, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хорт нөлөөлөл, тэдгээрийг дагалдан бий болдог гэмт зан үйлээс урьдчилан сэргийлэх хэд хэдэн хэм хэмжээг хуульчилсан. Тухайлбал: Уг хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.2-т “Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хор хөнөөл, түүнээс урьдчилан сэргийлэх талаар ерөнхий боловсролын сургуулийн дунд, ахлах ангийн сургалтын хөтөлбөрт тусгайлан тусгахаар” заасан бол 13 дугаар зүйлийн 13.1.9-т мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис, тэдгээрийн түүхий эдийг насанд хүрээгүй хүнд худалдах, олгохыг, мөн зүйлийн 13.1.10-т “мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис, тэдгээрийн түүхий эдийг ерөнхий боловсролын сургууль, цэцэрлэг, хүүхдийн бусад байгууллага байрладаг нутаг дэвсгэрт үйлдвэрлэх, худалдах, хадгалахыг” тус тус хоригложээ.

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай харилцааг шууд зохицуулах, зорилтгүй боловч өөртөө насанд хүрээгүй этгээдийг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх хэм хэмжээ агуулсан хуулиуд бол Тамхины хяналтын тухай, Зар сурталчилгааны тухай хуулиуд юм.

Тамхины хяналтын тухай хуулиар 18 нас хүрээгүй хүнд тамхи худалдах, түүгээр тамхи худалдуулахыг хориглож¹³ насанд хүрээгүй этгээдийн эрүүл мэндийг хорт зуршлаас хамгаалах, уг зуршил хандлагаараа нийгмийн эсрэг зан үйл төлөвшихөөс урьдчилан сэргийлэх механизмыг бүрдүүлэхийг эрмэлзсэн сайн талтай боловч тухайн захиргааны зөрчилд хүлээлгэх хариуцлагын хэр хэмжээ нь өнөөгийн нөхцөлд хуучирсан тул хариуцлагын төрөл хэмжээ заасан хэсгийг өөрчлөх нь зүйтэй.

¹⁰Монгол Улсын Садар самуун явдалтай тэмцэх тухай хууль. 7, 8, 10 дугаар зүйл. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл. УБ. 1998. № 3.

¹¹Монгол Улсын Архидан согтуурахтай тэмцэх тухай хууль. 7 дугаар зүйл, 8.1., 9.2.2 дахь хэсэг. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл. УБ. 2000. № 6.

¹²Монгол Улсын Мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эргэлтэд хяналт тавих тухай хууль. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл. УБ. 2002. № 46.

¹³Монгол Улсын Тамхины хяналтын тухай хууль. 6.7.7., 13.1.3 дахь хэсэг. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл. УБ., 2005. № 12.

Зар сурталчилгааны тухай хуулиар¹⁴ “айдас төрүүлэх, хүчирхийлэл, садар самуунд уруу татах, түүнчлэн хүний амь нас, эрүүл мэнд, аюулгүй байдалд гэм хор учруулах үйлдэл, үйл ажиллагаанд хүргэж болох зар сурталчилгаа”, “хүүхдийг аюултай орон зай, нөхцөл байдалд дүрсэлсэн дүрс, дуу авиа, эсхүл үг хэллэгийг зар сурталчилгаанд ашиглах”-ыг тус тус хориглосон.

Дээрх нөхцөл байдлуудаас харахад насанд хүрээгүй хүмүүсээс үйлдсэн гэмт хэрэг болон тэдний эсрэг үйлдэгдсэн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх талаархи эрүүгийн болон урьдчилан сэргийлэх төрийн бодлого, үйл ажиллагааг эрх зүй, удирдлага, зохион байгуулалт, боловсон хүчин, мэдээллийн хангамжийн хувьд өөрийн оронд өмнө хэрэгжиж байсан болон гадаад улс орнуудын туршлага дээр тулгуурлан шинэ түвшинд гаргаж сайжруулах, үүний тулд салбар хоорондын үйл ажиллагааг нэгтгэн удирдах тогтолцоо, үйл ажиллагааны механизмыг бий болгох, олон улсын гэрээ, конвенцийн заалтуудад нийцүүлэн холбогдох эрхийн актууд, хөтөлбөрийг шинэчлэн боловсруулах шаардлагатай байна. Үүний тулд:

Нэгдүгээрт: Эрх зүйн шинэтгэлийн хүрээнд шинээр батлагдан хэрэгжиж буй зарим хуульд холбогдох нэмэлт, өөрчлөлт оруулах замаар.

а) Шинээр батлагдсан “Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль”-д насанд хүрээгүй гэрч, хохирогчийг хамгаалах арга хэмжээ нарийвчлан тусгагдаагүй, аль байгууллага хэрхэн яаж хэрэгжүүлэх арга механизм тодорхой бус байгааг харгалзан тэдэнд хууль эрх зүйн, эрүүл мэнд, сэтгэл зүйн тусламж, нөхөн сэргээх үйлчилгээ үзүүлэх байгууллага, албан тушаалтан, төрийн бус байгууллагын эрх хэмжээ, чиг үүрэг, үйл ажиллагааг нь нарийвчлан тусгаж хуульчлах.

б) Тахарын албаны хуульд “Насанд хүрээгүй гэрч, хохирогчийг хамгаалах үйл ажиллагааны тусгайлсан журам”-ыг тусган хуульчлах

Хоёрдугаарт: Шинээр боловсруулах болон шинэчлэн найруулах хууль тогтоомжийн төсөлд тусгах замаар.

а) “Гэмт хэргийн тухай хууль”-д бэлэгсийн гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн этгээд хүүхдийн эсрэг хүчирхийлэл үйлдсэн болон бага насны хүүхдийн эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд оногдуулах ял шийтгэлийг чангатгах, тэнсэн суллах, өршөөл, уучлалд хамруулахгүй байх (зарим эрх, эрх чөлөөнд хязгаарлалт тогтоох) тухай заалт оруулах.

б) Төрсөн болон үрчилж авсан хүүхдийнхээ эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн хэргийг шүүхээр шийдвэрлэхдээ тухайн этгээдийн эцэг, эх байх эрхийг хасах эсэх асуудлыг заавал хамтад нь шийдвэрлэж байх зохицуулалтыг шинээр боловсруулагдаж буй “Гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэх тухай хууль”-д тусгах.

в) “Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль”-д хүүхэд хохирогч, хүчирхийллийн золиос болсон онцгой тохиолдолд итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч заавал томилох заалт оруулах. Тухайлбал: хүч хэрэглэсэн болон бэлэгсийн гэмт хэргийн хохирогч нь тухайн гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн өөрийнх нь эсхүл эхнэр, нөхөр, хамтран амьчдарч буй этгээдийн төрсөн, дагавар, үрчилж авсан хүүхэд, мөн түүнчлэн төрөл садны насанд хүрээгүй этгээд бол эцэг, эх асран хамгаалагч харгалзан дэмжигч итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчөөр томилогдсон эсхийг үл харгалзан итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийг заавал томилно.

г) Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хуульд “Хүүхдийн болон түүний эсрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх” талаар тусгайлсан бүлэг бий болгох, хэрэгжих арга хэлбэр, механизмыг тусгах. (эсхүл “Насанд хүрээгүй этгээдэд хараа хяналт тавих, эрх зүйн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай” бие даасан хуультай болох)

¹⁴Монгол Улсын Зар сурталчилгааны тухай хууль. 6.5, 16.1.4, 29.1.2 дахь хэсэг. “Төрийн мэдээлэл” эмхэтгэл. УБ., 2002. № 23.

Гуравдугаарт. Шүүх, хууль сахиулах болон захиргаа хяналтын байгууллагын чиг үүрэг тогтолцоо, үйл ажиллагаанд гадаад улс орны туршлагыг судалж нэвтрүүлэх хүрээнд.

а) Монгол Улсын шүүх тогтолцоо нь насанд хүрсэн хүнд зориулагдсан байдгийг анхааран олон улсын *Өсвөр үеийнхэнд зориулсан шүүх тогтолцоо*¹⁵, *Нөхөн сэргээх шүүх*¹⁶, Гэр бүлийн шүүх, *Омбудсмен*¹⁷ буюу хүүхдийн эрхийг хамгаалах бүрэн эрхт төлөөлөгчийн институтийн туршлагаудыг тус тус судлан өөрийн орны онцлогт тохируулан аль нэгийг нь байгуулах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлэх.

б) Насанд хүрээгүй хүмүүсийн эсрэг гэмт явдалтай тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа тэр бүр шинжлэх ухааны үндэслэл бүхий болж чадахгүй үр дүн багатай байгааг анхааран хэрэгжих процесс, хариуцах субъект, хэрэгжүүлээгүйгээс гарах үр дагавар зэргийг нарийн тооцох, насанд хүрээгүй хүмүүсийн болон тэдний эсрэг гэмт хэргийн гаралт, төлөв байдал, онцлог, чиг хандлагыг нарийвчлан судлах, урьдчилан сэргийлэх ажлын бодлого, зөвлөмж боловсруулах, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх үүрэг бүхий судалгаа шинжилгээний бие даасан сектор, төвийг бий болгох, хүүхдийн эсрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэр бүл, хүүхдийн эрхийг хамгаалах, хохирогч хүүхдэд нөхөн сэргээх цогц үйлчилгээ үзүүлэх болон энэ чиглэлээрх төрийн бодлогыг нэгтгэн удирдах үндэсний болон орон нутгийн тогтолцоог бий болгох зохион байгуулалт эрх зүйн цогц арга хэмжээ авах.

в) Гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдсон, өртөж хохирсон, гэр бүлээсээ хөндийрсөн, эцэг эхийн хайр халамж дутсан зэрэг эрх ашиг нь хөндөгдсөн хүүхдүүдтэй хамгийн зөв арга хэлбэрээр ажиллах сурган хүмүүжүүлэх, сэтгэл судлал, анагаах ухаан, хуулийн зохих мэдлэг, чадвартай, мэргэшсэн хуульч, хууль сахиулагч, нийгмийн ажилтан, сурган хүмүүжүүлэгч, сэтгэл зүйчдийг бэлтгэх зэрэг саналуудыг дэвшүүлж байна.

¹⁵Juvenile Justice (орос. ювенальная юстиция) - Гэмт хэрэг үйлдсэн насанд хүрээгүй этгээдийг нэмэлт баталгаа, эрхээр хангах боломжийг бүрдүүлсэн, зөвхөн шүүх, яллах бус тэдгээрийн засрал хүмүүжил, эрх ашгийг нь нөхөн сэргээх үйл явцад хяналт тавьж ажиллах, хүүхдийн эсрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэр бүл, хүүхдийн эрхийг хамгаалах үйл ажиллагааг явуулах төрийн болон төрийн бус байгууллагуудыг багтаасан эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагаа явуулах онцгой журмыг баримтлах шүүх тогтолцоо. Загварууд: англи-америкийн, эх газрын, скандинавын орнуудын.

¹⁶Restorative justice (орос. Восстановительное правосудие) - Сүүлийн үед олон улсын практикт хэрэглэгдэх болсон эрх зүйн зөрчилдөөнийг шийдвэрлэхэд шүүхийн бус, сонгомол туршлагаудыг хэрэглэх шүүх ажиллагааны шинэ чиг хандлага. Загварууд: гэр бүлийн хурал, зуучлагчийн оролцоотойгоор хэргийг шийдвэрлэх, жишээ нь: Франц, Бельгид эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа (лат. Mediare, орос. медиация); Европ, хойд Америкийн зарим улс, Австрали, Шинэ Зеланди, Өмнөд Африкт эвлэрүүлэх замаар эрх зүйн болон эд хөрөнгийн өмнөх байдлыг нь нөхөн сэргээх ажиллагаа (англ. restitution, орос. реституция). Гол зарчим нь гэмт хэргийн хохирогчийн ашиг сонирхлыг хангах, шүүн таслах ажиллагаанд талуудын оролцоог бүрэн хангах (хохирогчийн ёс суртахууны, сэтгэл санааны, эд хөрөнгийн хохирлыг нь нөхөн сэргээх, эрх зүйн зөрчил гаргагчийг шийтгэх бус нийгмийн нөхөн сэргээх хөтөлбөрүүдэд хамруулах)

¹⁷Анх 1809 онд Швед улсад бий болсон (орос-уполномоченный по правам ребёнка) - Төрийн дээд байгууллага, эсхүл тодорхой албан тушаалтны шийдвэрээр томилогддог, хүний эрх, эрх чөлөөг хангах, төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг сайжруулахад дэмжлэг үзүүлэх, нийгэм эрх зүйн тодорхой хүрээнд төрийн бодлогын хэрэгжилтэд хяналт үнэлгээ хийх бие даасан бүрэн эрхт төлөөлөгч (Дэлхийн 100 гаруй улсад -Швед, Норвеги, Испани, Дани, Канад, ОХУ зэрэг) ба тухайн улсуудын Үндсэн хууль, тухайлсан хуулиудаар бүрэн эрх нь баталгаажсан байдаг